

Capitolul I. Noțiuni introdutive despre drept

Secțiunea 1. Originea dreptului. Evoluție istorică

Originea dreptului se regăsește în cele mai vechi timpuri ale apariției și dezvoltării colectivităților umane, atunci când practicile și regulile se îmbinau cu tradiția și obișnuința, iar acestea din urmă guvernau relațiile de înțelegere sau de luptă dintre triburi. De aici, valabilitatea foarte cunoscutului adagiu latin: *Ubi societas, ibi jus*.

Dreptul a apărut și s-a dezvoltat ca o necesitate absolută a speciei umane și este încărcat de pragmatism social. Definirea dreptului este o misiune dificilă, greu de îndeplinit, pentru că prin drept înțelegem deopotrivă dreptul obiectiv și dreptul subiectiv^[1].

Ordinea socială rezultată din sistemul activităților omenești dă naștere treptat regulilor normative^[2].

Omul este o ființă socială și simte nevoia de a trăi într-o comunitate, acolo unde se poate dezvolta, înmulți și șlefui. Societatea presupune însă organizare și orice sistem organizatoric presupune și reguli. Pentru ca societatea umană să funcționeze, este nevoie de reguli de conduită. Aceste reguli reprezintă o necesitate și ele răspund trebuințelor oamenilor. În acest sens, G.W.F. Hegel arată despre drept că „deși el decurge din concept, totuși el nu trece în existență decât fiindcă răspunde trebuințelor”^[3].

În cadrul primelor comunități, oamenii se supuneau unor comandamente. În decursul timpului, anumite reguli și practici

^[1] M. NIEMESCH, *Izvoarele dreptului internațional și ale dreptului Uniunii Europene din perspectiva Teoriei Generale a Dreptului*, Ed. Hamangiu, București, 2010, p. 2.

^[2] I. HUMĂ, *Teoria generală a dreptului*, Ed. Fundației Academice Danubius, Galați, 2000, p. 12.

^[3] G.W.F. HEGEL, *Principiile filosofiei dreptului*, Ed. IRI, București, 1996, p. 207.

folosite în mod îndelungat și constant capătă forma unor norme obligatorii. Aceste norme aveau mai mult o aplicabilitate locală, iar izvorul din care țâșneau aceste comandamente erau religia și morala. Desigur, și atunci, în caz de nerespectare a normelor tribale, cel vinovat urma să răspundă.

Totodată, din cele mai vechi timpuri, oamenii au achiesat la ideea unei forțe de constrângere, de natură a impune norma obligatorie și necesară. Triburile, din cele mai vechi timpuri, aveau organe de conducere: sfatul bătrânilor, sfatul înțelepților. Aceste organisme puteau fi considerate pe plan local ca adevărate forțe juridico-administrative, menite a organiza, a impune reguli, a veghea aplicarea și respectarea lor și a dispune măsuri coercitive, în caz de nerespectare^[1].

Întrebarea care se pune este aceea de a ști dacă dreptul este indisolubil legat de societate de la primele sale forme primitive de organizare sau, dimpotrivă, dacă dreptul apare ca și statul, doar la un anumit moment al evoluției istorice a omului. Răspunsul la întrebare este legat de modul în care este conceput dreptul: este el doar apanajul statului sau, în general, orice grup social este capabil să formuleze reguli juridice? Există, pe de altă parte, un drept natural, ideal, anterior fiecărei reguli pozitive și care este neschimbat în esența sa^[2]?

Străvechile norme de conviețuire socială erau inspirate din și guvernate de morală, echitate, dreptate, dar apariția acestora are la bază voința omului. Mai exact, voința generală și interesul comun al societății^[3].

G.W.F. Hegel arată că, la baza caracterului colectiv al legilor, stă și înțelegerea, pe care o descrie foarte frumos, în felul următor: „Soarele și planetele au și ele legile lor, dar ele nu le cunosc... numai trecând prin disciplina înțelegerii ele devin capabile de universalitate”^[4].

În analiza evoluției istorice a dreptului vom avea în vedere și modul în care erau organizate primele comunități umane. Stu-

[1] M. NIEMESCH, *op. cit.*, p. 3.

[2] N. POPA, *Teoria generală a dreptului*, ed. a 4-a, Ed. C.H. Beck, București, 2012, p. 32.

[3] J.J. ROUSSEAU, *Contractul social*, Ed. Științifică, București, 1957, p. 101.

[4] G.W.F. HEGEL, *op. cit.*, p. 209.

diile de specialitate ne precizează faptul că oamenii trăiau la începuturi în mici comunități compuse din mai multe familii. Grupurile organizate supraviețuiau împreună prin diviziunea muncii care asigura procurarea hranei, bărbații se ocupau cu vânătoarea, iar femeile culegeau fructe și plante, ocupându-se și de creșterea copiilor.

Cetele de oameni din epoca primitivă se formau din nevoia de întrajutorare și supraviețuire într-un mediu extrem de ostil. Ceata primitivă nu reprezenta din punctul de vedere al omului modern o formă socială de organizare. Oamenii primitivi nu aveau norme sociale de conduită, ei se ghidau după anumite tabuuri, reguli tribale de interdicție și cu caracter punitiv. Odată cu evoluția omului primitiv, pe fondul descoperirii focului, concomitent cu domesticirea animalelor și a cultivării pământului, apar și primele comunități umane stabile, organizate în ginți. „Răzbunarea sângelui” ca formă punitivă este înlocuită treptat cu izgonirea din cadrul ginții.

După cum arăta prof. N. Popa^[1], ginta a fost forma universală de organizare a societății primitive. Ea s-a caracterizat printr-o diviziune naturală a muncii (după sex și vârstă) și prin domnia obiceiului. Democrația gentilică însemna proprietatea comună asupra pământului, lipsa unei forțe exterioare de constrângere (ca prerogativă social-organizată a unei părți a societății), o putere socială ce aparținea întregii colectivități.

Inițial, ginta a avut un caracter matriarhal, viața și existența bărbaților în cadrul acestei forme de organizare fiind afectată de activitățile riscante (vânătoare), într-un mediu extrem de ostil și cu mijloace rudimentare și adesea ineficace. Odată cu dezvoltarea agriculturii, a comerțului, a meșteșugurilor, rolul bărbatului în cadrul ginții a sporit, astfel încât oamenii au trecut la ginta patriarhală.

Normele de conduită ale epocii primitive nu pot fi considerate norme juridice în sensul dreptului modern, ci doar norme obștești cu caracter obișnuielnic și care cuprindeau prescripții comportamentale, morale, religioase și sancționatoare (când era cazul).

Dreptul s-a născut în Orientul antic și tot acolo au apărut și primele colecții de norme juridice. Egiptul antic și Mesopotamia(Babilonul) reprezintă cel mai vechi centru al civilizației umane. Babilonul, cetate stat, a apărut și s-a dezvoltat

[1] N. POPA, *op. cit.*, p. 34.

pe cursul inferior al fluviului Eufrat. Cel mai de seamă rege al Babilonului a fost Hammurabi. Acesta a fost nu numai un mare legiuitor, dar și un foarte bun organizator și administrator, fapt relevat de vasta sa corespondență.

Codul de legi al lui Hammurabi conținea un număr de 282 de articole și avea un caracter laic. Această colecție de legi nu avea nimic în comun cu noțiunile de logică juridică modernă. De asemenea, acest cod nu prezintă elemente de sistematizare, astfel încât, din punctul de vedere al codificării actuale, se poate considera ca inacceptabil ca, după un șir de articole ce reglementează procedura de judecată, să avem de-a face cu reglementarea furtului.

Este esențial însă faptul că această colecție de legi a avut capacitatea de a se preocupa de reglementarea unor domenii destul de vaste și foarte importante ale vieții sociale cum sunt: proprietatea funciară, arenda și modul de exploatare a livezilor și grădinilor, comerțul, contractul de depozit și cămăta. De asemenea, se constată că o importanță deosebită a fost acordată și legiferărilor ce se referă la familie și, nu în ultimul rând, raportat la specificul acelor vremuri, Codul lui Hammurabi a reglementat și sclavia, pedepsele ce vor fi aplicate în cazul furtului de sclavi și al tăinuirii furtului de sclavi etc.

După cum am precizat deja, Codul lui Hammurabi este o colecție de legi laice care, așa după cum arată prof. VI. Hanga, diferă de multe legiuri ale epocii antice și medievale, ca, de pildă, cele iudaice sau islamice, în care elementele religioase predomină. În Epilogul Codului, Hammurabi se declară rege desăvârșit și arată că legislația sa reprezintă „norme juridice de echitate”^[1]. Astfel cum în mod întemeiat rețin autorii C. Voicu și A.C. Voicu, Codul lui Hammurabi reprezintă pentru civilizația umană un document de o excepțională valoare documentară, sub aspect juridic, al legislației epocii respective^[2].

În Vechiul Testament sunt reglementate în mod incipient instituții precum împrumutul cu dobândă sau relațiile de muncă (simbria):

- „Să nu ceri nicio dobândă de la fratele tău: nici pentru argint, nici pentru merinde, pentru nimic care se împrumută cu

[1] M. NIEMESCH, *op. cit.*, p. 19-20.

[2] C. VOICU, A.C. VOICU, *Teoria generală a dreptului*, ed. revizuită și actualizată, Ed. Universul Juridic, București, 2013, p. 38.

dobândă. De la străin vei putea să iei dobândă, dar de la fratele tău să nu iei, pentru ca Domnul Dumnezeuul tău să te binecuvânteze în tot ce vei face în țara pe care o vei lua în stăpânire”^[1].

- „Să nu nedreptățești pe simbriașul sărac și nevoiaș... Să-i dai plata pentru ziua lui înainte de apusul soarelui; căci e sărac și o dorește mult. Altfel, ar striga către Domnul împotriva ta și te-ai face vinovat de un păcat”^[2].

În mod paradoxal, deși Egiptul a reprezentat în antichitate un adevărat reper de știință și cultură, acest mare imperiu nu a înțeles să întocmească un cod de legi, măcar de aceeași dimensiune cu cel al regelui Hammurabi. Totuși, anumite scrieri cu profund caracter moral, de pildă, „Învățăături pentru regele Merikare”, înglobează anumite norme juridice.

Statul egiptean antic era însă un stat care prețuia justiția și ordinea, reușind să creeze un adevărat aparat judiciar, separat de aparatul administrativ, care conținea, după cum arată autorii C. Voicu și A.C. Voicu „norme precise și surprinzător de moderne, de exemplu, normele de procedură civilă prevedeau dreptul persoanei care se afla în litigiu fiscal cu statul să conteste în termen de trei zile hotărârea adoptată. Orice contestație era redactată în scris, înregistrată la grefier, iar judecătorii luau hotărârile pe baza actelor scrise, a dovezilor și depozițiilor martorilor. Întregul parcurs al judecății era consemnat în scris”^[3].

La vechii greci, legile se transmiteau doar pe cale orală, cunoscute fiind numai de șefii marilor familii nobile, care le aplicau arbitrar, simțindu-se nevoia, sub presiunea poporului, a unor legi scrise. Cei mai cunoscuți legislatori au fost: Solon și Drakon, la Atena, și Pittakos, la Mitilene. Legile lui Solon, în Atena antică, erau un amalgam de reguli și ritualuri, care arătau ordinea în care trebuie să aibă loc jertfele și prețul animalelor sacrificate, riturile nupțiale și cultul morților^[4].

Alte colecții de legi cu caracter normativ demne de remarcat și care au fost întocmite în antichitate sunt: Codul lui Manu în

[1] *Biblia, Vechiul Testament*, Deuteronom 23.

[2] *Idem*, Deuteronom 24.

[3] C. Voicu, A.C. Voicu, *op. cit.*, p. 39.

[4] D. ȚOP, *Dimensiunea istorică a dreptului*, Tipărire-Tehnoredactare SC REFACOS G.A. SRL, 2002, p. 114.

India, legile lui Moise (Decalogul) la evrei, Legea celor XII Table la romani.

Nu putem părăsi așa ușor epoca antică fără să amintim de *polisuri* (orașe stat grecești), acolo unde s-a născut ideea că echitatea este justiția deplină. Tot în acea perioadă juriștii romani au lansat percepțiile de *alterum nom laedere* (a nu aduce atingere celui alt), *honeste vivere* (trăiește cinstit) ș.a., daturi care stau la baza oricărei legislații democratice.

În epoca Evului Mediu timpuriu, din punctul de vedere al dreptului, se distinge în primul rând opera legislativă a împăratului Justinian, cunoscută sub numele *Corpus iuris civilis*, și care cuprindea 4 părți, și anume:

- Codul
- Digestele
- Instituțiile și
- Novellele.

După cum prof. VI. Hanga remarcă, Justinian a fost „omul marilor restituirii politice, religioase și legislative”^[1]. Opera legislativă a lui Justinian a debutat într-un context social extrem de sensibil. Astfel, în acea vreme legislația romană era aruncată într-un adevărat haos, actele normative erau adesea contradictorii și ele nu mai corespundeau cerințelor sociale. Evident că, în această situație, trebuia să se intervină, căci, altfel, lucrurile puteau scăpa de sub control, iar anarhia urma să se instaleze^[2].

Tot în Evul Mediu timpuriu se mai constată că o foarte mare influență asupra dreptului germanic a avut-o dreptul roman. Poporul german, caracterizat printr-o nemaivăzută sete de ordine, disciplină și corectitudine (întâlnită, poate, doar la romani), a simțit de-a lungul evoluției sale o nevoie deosebită de a se dezvolta într-un cadru de reguli, la început, transformat ulterior într-un cadru juridic foarte solid.

Astfel, după ce triburile germanice s-au statornicit, o serie de legi au apărut (*leges barbarorum*) inspirate de dreptul roman. Cu titlu de exemplu, arătăm:

- *Edictum Teodorici*, cca. 460 d.H.;
- *Lex Burgundorum*, cca. 500 d.H.;

[1] VL. HANGA, *Mari legiuitori ai lumii*, Ed. Lumina Lex, București, 1994, p. 136.

[2] M. NIEMESCH, *op. cit.*, p. 20.

- *Lex Romana Burdigorum*, cca. 506 d.H.;
- *Lex Romana Vizigothorum*, cca. 506 d.H.

Celebre sunt așa-numitele Oglinzi germane (*Sachsenspiegel*, 1230, și *Schwabenspiegel*, 1273-1282), colecții de obiceiuri și cutume ale populației germane. Cele două colecții de reguli juridice, alături de colecția de cutume, creată de călugării din Auxburg, au reprezentat cea mai de seamă operă legislativă a germanilor din perioada Evului Mediu timpuriu. Această colecție juridică a avut o așa de mare importanță, încât a fost folosită secole la rând, ajungând să fie uzitată ca o lege și în perioada Imperiului German. Motivul: calitatea redării, gradul desăvârșit de cuprindere a regulilor și a conexiunilor practice^[1]. Prof. Schröder precizează că *der Sachsenspiegel* reglementa aspecte ce țin de dreptul funciar, dreptul penal și, nu în ultimul rând, aspecte ce țineau de raporturile de vasalitate *lehensrecht*. Oglinda saxonă nu avea un cuprins bazat pe instituții și nu era o colecție de legi organizată sistematic.

În spațiul german, așa după cum arată același autor, s-a dezvoltat în Evul Mediu timpuriu și dreptul canonic. Sub inițiativa călugărului Gratian, aproximativ în 1140, apare *decretum Gratianum*, ce reprezintă o colecție de cutume bisericești. Aproximativ în anul 1234, același autor arată că acestei colecții de legi i-au fost adăugate *dekretale papale*, adică decizii papale în unele cazuri concrete de mare însemnătate^[2].

În perioada Evului Mediu mijlociu și a Evului Mediu târziu, din punct de vedere al evoluției dreptului, observăm apariția și dezvoltarea marilor școli ale dreptului despre care vom vorbi mai târziu.

Cât privește apariția dreptului, aderăm în totalitate la opinia prof. M. Duverger, citat de autoarea M.C. Paul^[3], opinie conform căreia dreptul apare când oamenii dintr-un grup social încearcă să regleze raporturile dintre ei printr-un echilibru între avantajele și dezavantajele pe care le trage fiecare din aceste raporturi,

^[1] R. SCHRÖDER, *Rechtsgeschichte* (Istoria dreptului), ed. revizuită, Juristische Lehrgänge Alpmann und Schmidt Verlagsges. GmbH&CO. KG, Münster, 1992, p. 28-29.

^[2] *Idem*, p. 29.

^[3] M.C. PAUL, *Elemente de drept*, Ed. Renaissance, București, 2011, p. 18.

echilibru între daune și reparații, între răul pricinuit colectivității și sancțiunea aplicată autorului.

Secțiunea a 2-a. Importanța și necesitatea studierii dreptului

Fenomenul dreptului este o creație a societății, aflată în slujba societății, prin care se asigură reguli de conduită, statuând drepturi și obligații pentru subiecții de drept. Dreptul apără și promovează valorile sociale în orice stat de drept, ca o garanție a respectării drepturilor individului. Dreptul modern are un profund caracter normativ, el trebuie să fie dinamic și apt să răspundă la nevoia socială cu promptitudine. În același sens, într-un articol recent apărut se reține în mod just faptul că „legea nu există și nu se dezvoltă în mod abstract, ci se află într-o legătură indisolubilă cu societatea care o influențează în funcție de propriile cerințe”^[1].

Omul este o ființă socială (*zoon politikon*), iar dreptul este făurit în strânsă legătură cu această caracteristică umană. După cum subliniază prof. I. Humă „cunoașterea normelor de drept și, pe un plan mai cuprinzător, a fenomenului juridic, este și trebuie să fie mai mult decât reflectarea ca atare a fenomenalității juridice în conștiința insului, apropierea pur gnoseologică; poți astfel cunoaște dreptul și totuși să înfăptuiești non dreptul! Din perspectiva comportamentului uman dezirabil, cunoașterea autentică a dreptului este aceea care se continuă organic în acțiunea pozitivă de realizare a normativității juridice”^[2].

Marele cărturar român de talie europeană Dimitrie Cantemir spunea „legile sunt matca și mama noastră”. Prin acest adagiu se ilustrează foarte bine ideea că fiecare cetățean trebuie să studieze dreptul, trebuie să aibă noțiuni de bază cu privire la fenomenul juridic, pentru că numai așa individul poate să fie un bun element social, care înțelege și respectă valorile umane recunoscute și apărate de societate.

[1] O.C. NIEMESCH, *Evoluția unor instituții juridice de la practica judecătorească la reglementarea în noul Cod civil*, în *Rolul Europei într-o societate polarizată*, Ed. Hamangiu, București, 2014, p. 691.

[2] I. HUMĂ, *op. cit.*, p. 5.

Secțiunea a 3-a. Rolul științelor juridice în sistemul științelor sociale

Prin știință se înțelege ansamblul sistematic de cunoștințe veridice despre realitatea obiectivă și subiectivă; un ansamblu de cunoștințe dintre-un anumit domeniu al cunoașterii^[1]. Potrivit prof. N. Popa, știința este un sistem de cunoștințe despre natură, societate și gândire, cunoștințe obținute prin metode corespunzătoare și exprimate în concepte, categorii, principii și noțiuni^[2]. Știința este un fenomen social care a avut și are o contribuție deosebită în dezvoltarea umanității sub toate aspectele. Știința înseamnă progres, civilizație, îmbogățirea valorilor spirituale și nu numai. Spre deosebire de cunoașterea comună, știința stabilește, prin abstractizare și generalizare, legile proprii fenomenelor, legi a căror descifrare permite fundamentarea acțiunii practice^[3].

Literatura de specialitate recentă^[4] clasifică științele în: științe ale naturii, științe despre societate, științe despre gândire. Toate reprezintă adevărate subsisteme ce pot fi privite ca sistem față de propriile elemente componente. Practic, este vorba de o legătură parte-întreg.

După cum am arătat deja, sistemul științelor înglobează și sistemul științelor sociale, care conțin ca subsisteme:

- a. Științele umane, de exemplu economia, sociologia, psihologia etc.
- b. Științele istorice, având ca obiect reconstituirea și interpretarea trecutului.
- c. Științele juridice, care vizează aspectele umane de tip normativ.

Științele juridice studiază realitatea juridică, una din subcomponentele realității sociale. Rolul normativ al științelor juridice este foarte important pe plan social întrucât, prin intermediul acestuia, se ordonează și se ghidează comportamentul uman.

Fiind determinat de scopuri care se impun acțiunii, dreptul – ca fenomen normativ – reprezintă o alternativă de disciplinare, de

[1] *Dicționarul explicativ al limbii române*, Ed. Academiei, 1975, p. 931.

[2] N. POPA, *op. cit.*, p. 1.

[3] I. HUMĂ, *op. cit.*, p. 6.

[4] A se vedea, în acest sens, C. VOICU, A.C. VOICU, *op. cit.*, p. 8.

coordonare a relațiilor sociale, în vederea promovării unor valori larg receptate de societate, cum ar fi: proprietatea, siguranța juridică și securitatea libertăților individuale, societatea civilă etc.^[1].

Din punctul de vedere al autorului, dreptul nu este o disciplină impusă oamenilor din neant, ci este o știință creată de oameni, pentru oameni și care apare ca o adevărată necesitate socială, prin care indivizii, de bunăvoie, acceptă regulile, modelele și valorile stabilite de științele juridice. Dreptul cu regulile sale, cu instituțiile aferente, veghează la ordinea și disciplina socială și reprezintă garanția supremă prin care sunt protejate drepturile și libertățile cetățenești.

Pe fondul globalizării^[2], lumea asistă la interdependența și intercon condiționarea umană, iar rolul științei dreptului sporește, pentru că apar din ce în ce mai multe aspecte și elemente sociale ce trebuie să fie acoperite juridicește. În contextul în care specia umană se dezvoltă social, economic, politic într-un ritm nemaîntâlnit, revine dreptului modern sarcina de a da dovada unui mai mare dinamism și a unei forțe de adaptare, astfel încât să se asigure ordinea juridică și, implicit, cea socială.

Cele două funcții principale ale dreptului sunt:

- funcția practică, prin care sunt stabilite faptele și situațiile de cercetat;
- funcția teoretică, prin intermediul căreia sunt elaborate teoriile, principiile, conceptele ce se cercetează.

Secțiunea a 4-a. Sistemul științelor juridice

Dreptul este o știință a valorilor, o știință a normelor și o știință a realității. Dreptul nu este un ambalaj exterior pentru deciziile autorității, ci un limbaj cu efecte de structură, un rezultat al confruntării între interese și valori^[3].

Calitatea dreptului ca știință a fost pusă la îndoială, ridicând întrebarea dacă dreptul nu este numai o artă, o tehnică. După

[1] N. POPA, *op. cit.*, p. 3.

[2] E. CIONGARU, *Comparative law and globalization of law*, Valahia University, Bibliotheca Publishing House, Târgoviște, 2012, p. 142.

[3] C. VOICU, A.C. VOICU, *op. cit.*, p. 10.